

تحلیل رفتار محیط‌زیست‌گرایانه زنان روستایی در برداشت گیاهان مرتعی: بینش‌هایی برای تغییرات رفتاری

لطیف حاجی^{۱*} و ناصر ولی‌زاده^۲

(دریافت: ۱۴۰۲/۰۱/۱۵؛ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۴/۲۸)

چکیده

برداشت بیش از حد گیاهان مرتعی برای مصارف مختلف، نگرانی‌ها در مورد انقراض گونه‌های گیاهی را افزایش داده است. از این رو، مطالعه حاضر نیاز به تغییر الگوهای ذهنی در مورد نوع و نحوه برداشت گیاهان مرتعی را مورد تأکید قرار می‌دهد. پژوهش حاضر با هدف تحلیل روانشناختی رفتار محیط‌زیستی زنان روستایی در برداشت گیاهان مرتعی انجام شد. برای این منظور از نسخه‌ی توسعه‌یافته نظریه رفتار برنامه‌ریزی شده استفاده شد. روش تحقیق مورد استفاده در این مطالعه از نوع توصیفی - همبستگی است. جامعه آماری پژوهش زنان روستایی شهرستان نقده (۱۷۷۵۶ نفر) بودند که ۳۸۴ نفر از آنها با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای با انتساب متناسب به عنوان نمونه انتخاب شدند. برآورد حجم نمونه با استفاده از جدول کرجسی و مورگان انجام شد. مدل پژوهش با گردآوری داده از ۳۷۲ نفر از زنان روستایی شهرستان نقده مورد ارزیابی قرار گرفت. برای جمع‌آوری داده‌ها از پرسشنامه محقق‌ساخته به عنوان ابزار پژوهش استفاده شد که روایی و پایایی ($\alpha = 0.71 - 0.83$) آن مورد تأیید قرار گرفت. برای آزمون فرضیه‌های تحقیق از نرم افزار Smart-PLS₃ استفاده شد. یافته‌های پژوهش نشان داد که تأثیر پنج متغیر نگرش، هنجار ذهنی، کنترل رفتار درک‌شده، هنجار شخصی و خودپنداره بر نیت مستقیم و معنی‌دار بود. افزون بر این، بر اساس نتایج مدل‌سازی معادلات ساختاری، متغیر نیت به طور معنی‌داری رابطه بین متغیرهای وابسته و مستقل را واسطه‌گری می‌کند. متغیرهای مستقل به ترتیب توانستند ۶۴ درصد و ۴۵ درصد از واریانس متغیرهای نیت رفتاری و رفتار زیست‌محیطی زنان روستایی را در برداشت گیاه مرتعی تبیین کنند. از منظر کاربرد نتایج، پژوهش حاضر بینش‌های ارزشمندی در زمینه چگونگی تحلیل نگرش، هنجار ذهنی، کنترل رفتار درک‌شده، هنجار شخصی و خودپنداره زنان در سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری در مورد مدیریت مراتع را ارائه می‌دهد.

واژه‌های کلیدی: حفاظت از مراتع، گیاهان مرتعی، روانشناسی زیست‌محیطی، زنان روستایی، شهرستان نقده.

^۱ دانش‌آموخته دکتری، بخش ترویج و آموزش کشاورزی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران.
^۲ استادیار، بخش ترویج و آموزش کشاورزی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران.

* نویسنده مسئول، پست الکترونیک: Latifhaji90@gmail.com

حیات جامعه روستایی و عشایری به طور مستقیم با منابع مرتعی در ارتباط است (Haji et al., 2020a). اکوسیستم‌های مرتعی از نظر نقش بی‌بدیلی که در حفظ منابع پایه‌ی آب، خاک و گیاه، تولید گیاهان دارویی و صنعتی، زیستگاه حیات وحش، اشتغال و درآمد، بهبود شرایط اکولوژیکی، تولید و تأمین بخش عمده‌ای از علوفه‌ی دام دارند، برای انسان ارزشمند هستند (Kepe, 2008; Reid et al., 2014; Sankey et al., 2019; Abadi et al., 2021). طبق برآوردها، حدود ۳۰ درصد از مردم جهان برای تأمین بخشی از معیشت خود به مراتع متکی هستند (Reid et al., 2014; Azimi et al., 2020). لازم به ذکر است که برآورد می‌شود حدود ۷۵٪ از این افراد دارای درآمدی ناچیز باشند (Reid et al., 2014). تخمین زده می‌شود که سالانه ۳۰ میلیون هکتار مرتع در سراسر جهان تخریب می‌شود (Brunson, 2014). در واقع، بهره‌برداری نادرست از منابع مرتعی که نقش عامل انسانی را برجسته می‌کند، مشکلات و چالش‌های زیادی را در حوزه محیط‌زیست سبب شده است (Haji & Hayati, 2023). چالش‌های زیست‌محیطی کنونی، تهدیداتی جدی را برای گیاهان، حیات‌وحش و انسان به دنبال می‌آورد (Haji et al., 2023).

اهمیت گیاهان مرتعی برای مصارف خوراکی و دارویی از دیرباز مورد توجه جوامع بشری بوده است (Abadi et al., 2021). با این وجود، در سال‌های اخیر با گسترش آگاهی بشر در مورد فواید این گیاهان، بهره‌برداری از آنها افزایش چشم‌گیری را تجربه کرده است (نودهی و همکاران، ۱۴۰۰). بهره‌برداری از گیاهان دارویی و خوراکی در بین خانوارهای روستایی به دلیل ارتباط نزدیک روستاییان با مراتع، از اهمیت زیادی برخوردار است (Savari et al., 2022). در بسیاری از موارد مشاهده شده است که مصرف‌کنندگان و بهره‌برداران محلی به دلایل متعددی اقدام به برداشت بی‌رویه و غیراصولی گیاهان مرتعی می‌کنند که می‌تواند باعث از بین رفتن نسل این گیاهان شود (رستمی‌هیر، ۱۳۹۸). در این بین، بر حسب عرف و سنت روستایی زنان ایفاگر نقشی کلیدی در فرآیند بهره‌برداری از گیاهان دارویی و خوراکی هستند (بهروزه و همکاران، ۱۳۹۸).

از آنجا که زنان بصورت مستقیم و غیرمستقیم درگیر بهره‌برداری از منابع مرتعی از قبیل گیاهان دارویی و خوراکی هستند؛ لذا نگرش حفاظتی و محیط‌زیست‌گرایانه آنان می‌تواند یکی از عوامل اساسی در تضمین حفظ محیط‌زیست باشد (Savari et al., 2022). این امر از دو جنبه حائز اهمیت می‌باشد؛ از یک طرف، زنان نیمی از استفاده‌کنندگان از منابع طبیعی بویژه مراتع را تشکیل می‌دهند (Savari et al., 2022)؛ از طرفی دیگر، در بسیاری از موارد جهان‌بینی زیست‌محیطی زنان نسبت به مردان متفاوت است. رفتار، دیدگاه و ارزشگذاری مردان نسبت به طبیعت بیشتر اقتصادی است، حال آنکه زنان طبیعت را منبع حیات می‌دانند. از این رو، با احساس و عاطفه بیشتری اولویت را به حفظ محیط‌زیست می‌دهند (گلچویی دیوا و جلالیان، ۱۴۰۱). بازنگری و تغییر در نگرش آحاد جامعه نسبت به نقش غیرقابل انکار زنان در فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی (گلچویی دیوا و جلالیان، ۱۴۰۱)، آنان را به قشر فعال جامعه روستایی تبدیل کرده است (کریمی و علی توکلی، ۱۴۰۱). طبق اصل ۲۰ بیانیه ریو، زنان می‌توانند نقش برجسته‌ای در تحقق اهداف توسعه پایدار، بویژه پایداری محیط‌زیست ایفا کنند (کریمی و علی توکلی، ۱۴۰۱؛ قاسمی و همکاران، ۱۴۰۱). بنابراین، بی‌توجهی به نقش آنان می‌تواند اثرات جبران‌ناپذیری بر منابع طبیعی داشته باشد؛ در عین حال، اهمیت دادن به نقش کلیدی آنان در مدیریت محیط‌زیست می‌تواند به پایداری بیشتر منابع طبیعی و محیط‌زیست کمک کند (قنبری و همکاران، ۱۳۹۱). زیرا، زنان می‌توانند در تغییر بسیاری از رفتارهای پرخطر ناسازگار با محیط‌زیست مؤثر باشند (Savari et al., 2022). علاوه بر این، آنها مسئول انتقال الگوهای رفتاری و ارزش‌های زیست‌محیطی در بین نسل‌ها هستند. بنابراین، می‌توانند نقش مهمی در حفاظت از محیط‌زیست داشته باشند (Pourghasem et al., 2020).

امروزه، ردپای رفتارها و اقدامات نامناسب جوامع بشری در برخورد با مراتع و ایجاد چالش‌های عدیده در این پهنه‌ها، بیش از پیش نمایان شده است (Haji & Hayati, 2022). براین اساس، دست‌اندرکاران و بهره‌برداران از محیط‌زیست از قبیل سیاست‌گزاران، برنامه‌ریزان و محققان تلاش می‌کنند بر روی شناخت و تغییر رفتار افراد در ارتباط با محیط‌زیست تمرکز زیادی داشته باشند (sawitri et al., 2015; Abadi et al., 2021). به عبارتی دیگر، این دیدگاه شکل گرفته است که برای کاهش و مدیریت چالش‌های محیط‌زیستی، باید از راه‌حل‌های رفتاری بهره‌ی بیشتری جست (ولی‌زاده و همکاران، ۱۴۰۰; Karimi, 2019). در این رابطه، به

منظور درک بهتر رفتار محیط‌زیستی افراد در سال‌های اخیر، نظریات روانشناسی محیط‌زیستی مختلفی پا به عرصه ظهور نهاده و کاربرد گسترده‌ای در حوزه‌های مختلف تحقیقاتی پیدا کرده است (Haji & Hayati, 2022). بررسی ادبیات نشان می‌دهد مطالعات زیادی در زمینه‌ی تحلیل رفتار محیط‌زیست‌گرایانه زنان در برداشت گیاهان مرتعی انجام نشده است. بنابراین، بررسی عوامل روانشناختی مؤثر بر رفتار محیط‌زیستی زنان و اینکه آنان چگونه تخریب منابع مرتعی را درک می‌کنند و چه راهکاری برای مقابله با آن دارند، ضروری بنظر می‌رسد. مطالعه حاضر چارچوبی مناسب را برای درک دقیق‌تر رفتار محیط‌زیستی زنان و نقش آنان در حفاظت از مراتع ارائه می‌کند. نتایج این مطالعه می‌تواند مورد توجه متولیان در ارتباط با احیاء، توسعه و حفاظت از مراتع و گیاهان دارویی و خوراکی مرتعی واقع شود.

بسیاری از مطالعات در سال‌های اخیر به دنبال بررسی نگرش، تمایل و رفتار محیط‌زیستی افراد از طریق مدل‌های رفتاری و روانشناختی بوده‌اند (حاجی و همکاران، ۱۴۰۰؛ Si et al., 2020; Haji et al., 2020b). الگوها و نظریه‌های متعددی برای درک و شناخت رفتار انسان وجود دارد؛ یکی از تئوری‌های روانشناسی، تئوری رفتار برنامه‌ریزی‌شده (Theory of Planned Behavior) آیزن (Ajzen, 1991) است که می‌تواند رفتارهای محیط‌زیست‌گرایانه را پیش‌بینی نماید (حاجی و همکاران، ۱۴۰۰). TPB یک نظریه روانشناختی-اجتماعی است که به طور کلی در زمینه تحقیقاتی رفتار فردی مورد استفاده قرار گرفته است (Si et al., 2020). TPB بر عوامل روانشناختی رفتارهای مختلف افراد تأکید می‌کند و اغلب به عنوان الگویی برای درک طیف وسیعی از رفتارهای محیط‌زیستی، از جمله حفاظت از خاک (Wauters et al., 2010)، حفاظت از آب (Clark & Finley, 2007) استفاده از وسایل حمل و نقل پایدار (Cai et al., 2019)، بازیافت زباله (Kumar, 2019) و صرفه‌جویی در انرژی استفاده می‌شود (Wang et al., 2011). مفروضه اصلی TPB این است که رفتار افراد توسط نیت آنها کنترل می‌شود که به نوبه خود تحت تأثیر نگرش رفتاری، هنجارهای ذهنی و کنترل رفتاری درک شده قرار می‌گیرد (Soliman, 2021). در میان این متغیرهای پیش‌بینی‌کننده، باورهای رفتاری معمولاً منجر به نگرش سودمند یا مضر نسبت به یک رفتار می‌شوند. باورهای هنجاری تأثیرات یا فشارهای اجتماعی را تشکیل می‌دهند، در حالی که باورهای کنترلی هنگام انجام برخی رفتارها، کنترل رفتار را هدایت می‌کنند (Si et al., 2020).

علیرغم استفاده گسترده از TPB و موفقیت آن در پیش‌بینی رفتار، این نظریه در حال توسعه بیشتر است (Ateş, 2020). استدلال محققان در حوزه‌های مختلف تحقیقاتی در ارتباط با توسعه نظریه، افزایش قدرت پیش‌بینی و بهبود قابلیت تفسیری آن است (Yazdanpanah et al., 2015; Ding et al., 2018). در راستای این استدلال، در این مطالعه دو سازه جدید هنجار شخصی (اخلاقی) و خودپنداره به این نظریه اضافه شد. همانطور که اشاره شد، مطالعات مختلف TPB را به دلیل نادیده گرفتن بعد اخلاقی مورد انتقاد و تردید قرار داده‌اند (Mullan et al., 2013; Ru et al., 2019; Si et al., 2020). هنجار شخصی (اخلاقی) از نظریه ارزش‌های شوارتز سرچشمه می‌گیرد (Haji & Hayati, 2022). سی و همکاران (Si et al., 2020) در تعریف هنجار شخصی بیان می‌کنند که اعتقاد یک فرد به انجام یک رفتار خاص به طور کلی با احساس تعهد (هنجار) اخلاقی او مرتبط است. به عبارتی دیگر، اقدامات محیط‌زیستی در پاسخ به هنجارهای اخلاقی (شخصی) رخ می‌دهد و این اقدامات در افرادی فعال می‌شود که معتقدند تخریب محیط‌زیست تهدیدی برای افراد دیگر، گونه‌های دیگر یا محیط‌زیست است و اقداماتی که آنها انجام می‌دهند می‌تواند از این پیامدها جلوگیری کند (Yazdanpanah et al., 2015; Ateş, 2020). بنابراین، هنجار شخصی می‌تواند پیش‌بینی نیت انجام یک رفتار را به روشی اخلاقی بهبود بخشد (Yazdanpanah et al., 2015; Ru et al., 2019; Si et al., 2020). همچنین، بسیاری از مطالعات انجام شده، گزارش کرده‌اند که هنگام بررسی تمایل یک فرد برای انجام یک رفتار خاص، باید خودپنداره محیط‌زیستی را در نظر گرفت (Mannetti et al., 2004; Fielding et al., 2008; Yazdanpanah & Forouzani, 2015). مفهوم خودپنداره از نظریه هویت استرایکر ناشی می‌شود (Stryker & Burke, 2000). بر اساس این نظریه، خود مجموعه‌ای از نقش‌های ساخته شده اجتماعی است که نشان دهنده میزانی است که فرد خود را واجد معیارهای یک نقش اجتماعی خاص می‌داند (Yazdanpanah et al., 2015). محور نظریه هویت این دیدگاه است که برای درک و پیش‌بینی رفتار، لازم است که فرد خود و ساختار اجتماعی گسترده‌تر را به‌صورت جدایی ناپذیر در نظر بگیرد (Yazdanpanah & Forouzani, 2015; Yazdanpanah et al., 2015). بنابراین، هویت خود به

تحلیل رفتار محیط‌زیست‌گرایانه زنان روستایی در برداشت گیاهان مرتعی: ...

طور کلی به عنوان برچسبی تفسیر می‌شود که افراد برای توصیف خود از آن استفاده می‌کنند و انتظار می‌رود بعنوان یک پیش‌بینی‌کننده مستقل تأثیر مهمی بر نیت رفتاری داشته باشد (Whitmarsh & O'Neill, 2010; Yazdanpanah *et al.*, 2015). بر این اساس، در این مطالعه، متغیرهای خودپنداره و هنجار شخصی به TPB اضافه شدند تا سازه‌های مهم و مؤثر بر رفتار محیط‌زیستی زنان در برداشت گیاهان مرتعی بررسی شوند. در ادامه، فرآیند توسعه فرضیات، به صورت جداگانه و با تعریف سازه‌های موجود در چارچوب مفهومی پژوهش مورد تشریح قرار می‌گیرد.

نیت رفتاری در TPB، یک عامل تعیین‌کننده در بروز رفتار واقعی یک فرد است که از طریق فرآیندهای ارادی و غیرارادی شکل می‌گیرد (Han, 2021). تمایلات رفتاری عموماً قوی‌تر از اعمال واقعی پیش‌بینی می‌شوند. این امر نشان می‌دهد که تمایل رفتاری بیشتر با عوامل پیش‌بینی‌کننده مرتبط است تا رفتار واقعی (Ru *et al.*, 2019). طبق TPB، نزدیک‌ترین عامل تعیین‌کننده رفتار یک فرد، نیت او برای انجام یک رفتار است (نعیمی و همکاران، ۱۳۹۷; Fielding *et al.*, 2008). بر این اساس، فرض می‌شود که: فرضیه اول: نیت رفتاری زنان روستایی نسبت به حفظ گیاهان مرتعی تأثیر مثبت و معنی‌داری بر رفتار زیست‌محیط‌گرایانه‌ی آن‌ها در بهره‌برداری از گیاهان مرتعی دارد.

کنترل رفتار درک‌شده ((Perceived Behavioral Control (PBC)) به سختی درک‌شده‌ی توسط افراد در انجام یک رفتار و یا توانایی درک‌شده‌ی آنها برای انجام آن رفتار اشاره دارد (Soliman, 2021). PBC دارای دو بخش است. بخش اول آن بیشتر بر محیط خارجی و در دسترس بودن منابع مورد نیاز برای یک رفتار بستگی دارد که شامل مواردی از قبیل پول، زمان و منابع دیگر است. بخش دوم آن، نشان دهنده اعتماد به نفس فرد و قدرت شخصی درک‌شده، مانند کنترل‌پذیری و خودکارآمدی برای انجام رفتار است (Ru *et al.*, 2019; Soliman, 2021). استدلال برخی از مطالعات تجربی این است که PBC مهم‌ترین عامل تعیین‌کننده برای نیت رفتاری است (حاجی و همکاران، ۱۴۰۰؛ نعیمی و همکاران، ۱۳۹۷; Soliman, 2021; Ru *et al.*, 2019). علاوه بر این، PBC یک جایگزین/نماینده برای کنترل واقعی محسوب می‌شود که ممکن است تأثیر مستقیمی بر رفتار نیز داشته باشد (Fielding *et al.*, 2008). هر چه زنان روستایی احساس کنند که می‌توانند در حفاظت از گیاهان مرتعی مؤثرتر عمل کنند، احتمال بیشتری دارد که آن رفتار را اتخاذ کنند. اگر آنها فکر کنند که چنین اقداماتی دشوار یا ناخوشایند است، ممکن است چنین اقدامی را کنار بگذارند. بنابراین، فرض می‌شود که:

فرضیه دوم: کنترل رفتاری درک شده زنان روستایی نسبت به حفظ گیاهان مرتعی تأثیر مثبتی بر رفتار زیست‌محیط‌گرایانه‌ی آن‌ها در بهره‌برداری از گیاهان مرتعی دارد.

فرضیه سوم: کنترل رفتاری درک شده زنان روستایی نسبت به حفظ گیاهان مرتعی تأثیر مثبتی بر نیت رفتار زیست‌محیط‌گرایانه‌ی آن‌ها در بهره‌برداری از گیاهان مرتعی دارد.

بررسی نگرش زنان نسبت به رفتار حفاظت از مراتع نقشی اساسی در نوع و میزان برداشت گیاهان مرتعی دارد. نگرش بیانگر احساسات افراد در ارتباط با انجام یک رفتار است که از باورهای قوی و ارزیابی پیامدها ناشی می‌شود (Soliman, 2021). از این رو، افراد ممکن است نسبت به انجام یک رفتار از قبیل رفتار حفظ گیاهان مرتعی، نگرش مثبت یا منفی دارند (Fielding *et al.*, 2008). در این مطالعه، نگرش نسبت به حفظ گیاهان مرتعی، به ارزیابی مثبت یا منفی زنان روستایی نسبت به نوع و میزان برداشت گیاهان مرتعی اشاره دارد. هنگامی که زنان نگرش مثبت‌تری به حفاظت از گیاهان مرتعی دارند، نیت رفتاری آنها نسبت به حفظ گیاهان مرتعی مثبت‌تر است و بالعکس (Ru *et al.*, 2019). بسیاری از مطالعات تأیید کردند که نگرش یک پیش‌بینی‌کننده مهم نیت رفتاری است (Wauters *et al.*, 2010; Wang *et al.*, 2016; Soliman, 2021). بر این اساس، فرض می‌شود که:

فرضیه چهارم: نگرش زنان روستایی نسبت به حفظ گیاهان مرتعی تأثیر مثبتی بر نیت رفتار زیست‌محیط‌گرایانه‌ی آن‌ها نسبت به حفظ گیاهان مرتعی دارد.

باورهای فرد در مورد رفتار افرادی که برای او مهم تلقی می‌شوند به محدوده هنجارهای ذهنی تعلق دارد (Fishbein & Ajzen, 2011). هنجارهای ذهنی به فشار اجتماعی درک شده افراد برای درگیر شدن یا نشدن در یک رفتار و تمایل به انطباق با این فشار

اشاره دارد (Ru et al., 2019; Soliman, 2021). هنجارهای ذهنی در مطالعات محیط‌زیستی، در جوامعی که جمع‌گرایی را تشویق می‌کنند، اهمیت زیادی دارند (Shi et al., 2017). در مطالعات تجربی در مورد رابطه هنجارهای ذهنی و نیت رفتاری دیدگاه‌های مختلفی وجود دارد. برخی از مطالعات نشان دادند که هنجارهای ذهنی تأثیر مهمی بر نیت رفتاری دارند (Greaves et al., 2013; Wang et al., 2016; Ru et al., 2019; Si et al., 2020). در مقابل، برخی از مطالعات اشاره کرده‌اند که هنجارهای ذهنی تأثیر قابل توجهی بر نیت رفتاری ندارند (Yazdanpanah & Forouzani, 2015; Shi et al., 2017). در واقع رابطه بین هنجارهای ذهنی و گرایش‌های محیط‌زیست‌گرایانه تا حد زیادی به پیشینه تحقیق و عمل مورد مطالعه بستگی دارد (Yazdanpanah & Forouzani, 2015). سازگاری افراد با انتظارات و رفتار دیگران مهم هستند. به عبارتی، هرچه فشار اجتماعی که فرد از ناحیه افراد مهم درک می‌کند قوی‌تر باشد، احتمال شرکت در یک رفتار خاص بیشتر می‌شود (Ru et al., 2019). به طور مشابه، انتظارات و رفتارهای قابل توجه دیگران در مورد رفتار حفاظت از گیاهان مرتعی ممکن است بر نیت رفتاری زنان روستایی نسبت به حفظ گیاهان مرتعی تأثیر بگذارد. بنابراین، فرض می‌شود که:

فرضیه پنجم: هنجارهای ذهنی زنان روستایی نسبت به حفظ گیاهان مرتعی تأثیر مثبتی بر نیت رفتار زیست‌محیط‌گرایانه‌ی آن‌ها در بهره‌برداری از گیاهان مرتعی دارد.

هنجار شخصی به عنوان احساس تعهد اخلاقی برای انجام یا خودداری از یک عمل خاص تعریف می‌شود (Ateş, 2020). به عبارتی دیگر، هنجار شخصی به باور فرد مبنی بر درست یا غلط بودن رفتار به شیوه‌ای خاص اشاره دارد (Ru et al., 2019). در حوزه رفتارهای محیط‌زیستی، افرادی که دارای هنجارهای شخصی قدرتمندی برای اقدام محیط‌زیست‌گرایانه هستند، احساس می‌کنند که از نظر اخلاقی موظف هستند که مطابق با آن عمل کنند (Ateş, 2020). در این مطالعه، فرض بر این است که هر چه تعهد اخلاقی زنان برای اقدام طرفدار محیط‌زیست قوی‌تر باشد، درگیری و مشارکت آنها در حفظ گیاهان مرتعی بیشتر خواهد بود. برخی از تحقیقات تجربی مبتنی بر توسعه نظریه رفتار برنامه‌ریزی‌شده نشان می‌دهد که هنجار شخصی پیش‌بینی‌کننده مناسبی برای نیت رفتاری است و قدرت تبیین این نظریه را افزایش می‌دهد (Yazdanpanah & Forouzani, 2015; Wang et al., 2016; Shi et al., 2017; Ru et al., 2019). بر این اساس، فرض می‌شود که:

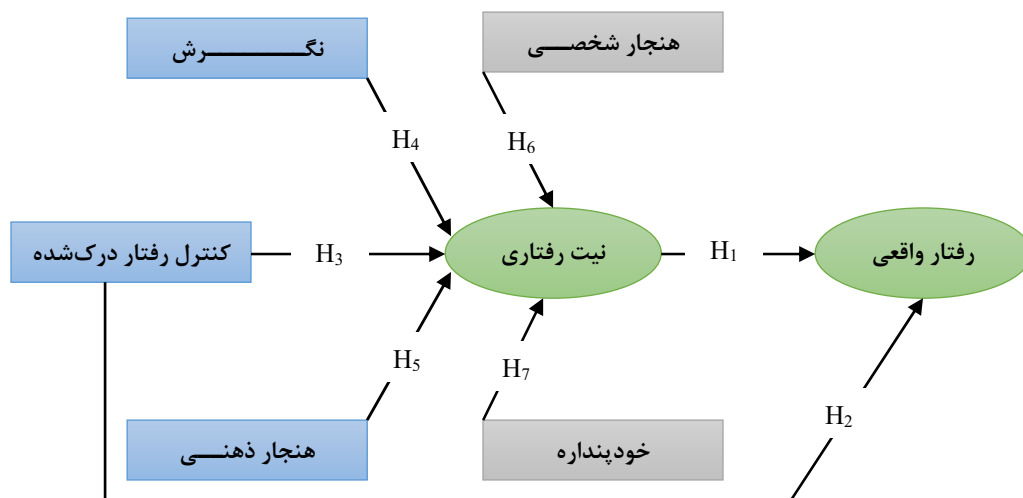
فرضیه ششم: هنجارهای شخصی زنان روستایی نسبت به حفظ گیاهان مرتعی تأثیر مثبتی بر نیت رفتار زیست‌محیط‌گرایانه‌ی آن‌ها در بهره‌برداری از گیاهان مرتعی دارد.

خودپنداره برجستگی است که توسط افراد برای توصیف خودشان استفاده می‌شود. این برجستگی هم تحت تأثیر انگیزه‌های شخصی (عزت نفس، توسعه‌ی خود و درک خود) است و هم تحت تأثیر تعامل اجتماعی (در قالب خواسته‌ها و انتظارات دیگران و نقش‌های مختلفی که فرد ایفا می‌کند) می‌باشد (Whitmarsh & O'Neill, 2010). هویت باعث ایجاد انگیزه در انجام یک عمل می‌شود. عدم مشارکت در رفتار متناسب با نقش ممکن است به دلیل تضاد بین هویت و عمل، حالت تنش درونی ایجاد کند. در مقابل، درگیری شدن در رفتار متناسب با نقش، نقش افراد و در نتیجه هویت شخصی آنها را تأیید می‌کند (Fielding et al., 2008). افزون بر این، هویت خود هم برای متمایز ساختن خود فرد از دیگران و هم برای انطباق او با ارزش‌ها، باورها و رفتارهای گروه‌های اجتماعی که به آن تعلق دارد مورد استفاده قرار می‌گیرد (Christensen et al., 2004). فیلدینگ و همکاران (Fielding et al., 2008) بیان می‌کنند که هرچه خودپنداره در یک فرد برجسته‌تر باشد، احتمال کنش سازگار با نقش بیشتر است. در این رابطه، ویتمارش و اونیل (Whitmarsh & O'Neill, 2010) معتقدند که افرادی که خود را طرفدار محیط‌زیست معرفی می‌کنند، بدون در نظر گرفتن رفتارهای گذشته، بیشتر از کسانی که این کار را نمی‌کنند، رفتار حفاظتی از خود نشان می‌دهند. تحقیقات متعددی وجود دارد که نشان می‌دهد خودپنداره، یک پیش‌بینی‌کننده مهم برای نیت رفتاری است (Mannetti et al., 2004; Fielding et al., 2008; Whitmarsh & O'Neill, 2010). بنابراین، با توجه به ادبیات مورد بحث، فرض می‌شود که:

فرضیه هفتم: خود هویتی زنان روستایی نسبت به حفظ گیاهان مرتعی تأثیر مثبتی بر نیت رفتار زیست‌محیط‌گرایانه‌ی آن‌ها در بهره‌برداری از گیاهان مرتعی دارد.

تحلیل رفتار محیط‌زیست گرایانه زنان روستایی در برداشت گیاهان مرتعی: ...

بر اساس ادبیات نظری و پیشینه پژوهش و فرآیند توسعه فرضیه‌ای که در بالا انجام شد، شکل توسعه یافته‌ی TPB به صورت زیر ارائه می‌شود.

نگاره ۱- مدل مفهومی پژوهش

روش پژوهش

جامعه هدف این مطالعه شامل همه زنان روستایی (۱۷۷۵۶ نفر) شهرستان نقده (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵) بودند که نقش مهمی در برداشت گیاه مرتعی برای مصارف خوراکی و دارویی ایفا می‌کنند. شهرستان نقده با ۱۲۷ هزار نفر جمعیت در جنوب استان آذربایجان غربی واقع شده است. جمعیت روستایی این شهرستان حدود ۳۶۷۶۰ نفر و بالغ بر ۱۰ هزار خانوار می‌باشد (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان آذربایجان غربی، ۱۳۹۹). بخش عمده‌ای از اقتصاد جامعه روستایی وابسته به مراتع بوده (Haji & Hayati, 2022) و طبق آمارها، مساحت مراتع شهرستان نقده معادل ۴۲۰۷۷ هکتار برآورد است (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان آذربایجان غربی، ۱۳۹۹). در سال‌های اخیر بهره‌برداری بیش از حد، مراتع را به ورطه نابودی کشانده شده است (Haji & Hayati, 2023). یکی از موارد تخریبی که شاید کمتر به آن توجه شده است، بهره‌برداری بیش از حد و درعین حال نامناسب گیاهان مرتعی برای مصارف خوراکی و دارویی بویژه در جوامع روستایی می‌باشد که گونه‌های گیاهی را در معرض انقراض و نابودی قرار داده است. ۲۰ تا ۱۵ گونه‌ی گیاهی خوراکی شناخته شده در شهرستان وجود دارد که از مهم‌ترین آنها می‌توان به کنگر، ریواس، شنگ، غازیاغی، انواع تره و پیاز کوهی، موسیر، ترشک کاسنی و آویشن اشاره کرد (اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری استان آذربایجان غربی، ۱۳۹۸). جوامع روستایی از دیرباز مراتع را علاوه بر تعلیف دام، منبع ارزشمندی برای تغذیه مستقیم خود دانسته و نقش برداشت گیاهان مرتعی را بصورت عرفی و سنتی به زنان روستایی واگذار کرده است. بنابراین، زنان روستایی را می‌توان یکی از عاملان انسانی تخریب مراتع بشمار آورد.

براساس جدول کرجسی و مورگان (Kerjcie & Morgan, 1970)، ۳۸۴ نفر برای پیمایش انتخاب شدند. در این مطالعه از روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای با انتساب متناسب بهره گرفته شد. دلیلی استفاده از این روش نمونه‌گیری این بود که امکان توزیع نمونه‌ها در کل نمونه را به صورت مناسب تری نسبت به بقیه روش‌ها فراهم می‌آورد. بر اساس این روش نمونه‌گیری، شرکت‌کنندگان در چهار دهستان بیگم‌قلعه، المهدی، حسنلو و سلدوز مورد بررسی قرار گرفتند. هر کدام از دهستان‌ها به عنوان یک طبقه در نظر گرفته شدند. بنابراین، برای انجام نمونه‌گیری، ابتدا مناطق روستایی شهرستان نقده به چهار دهستان تقسیم شدند. سپس، متناسب با جمعیت زنان روستایی در هر دهستان، حجم نمونه برای هر یک از دهستان‌ها برآورد گردید. به عبارتی دیگر، حجم نمونه کلی به صورت متناسب با حجم جمعیت زنان روستایی در هر دهستان، بین دهستان‌ها تقسیم شد. در مرحله بعدی، تعداد روستاهای هر دهستان مشخص شدند و

حجم نمونه برآورده شده برای هر دهستان، به صورت متناسب بین روستاها توزیع گردید. در نهایت، از هر یک از روستاها، نمونه‌ها به صورت تصادفی انتخاب شدند. شرکت‌کنندگان بصورت کاملاً داوطلبانه به سوالات پاسخ می‌دادند. هنگامی که زنان برای شرکت در پیمایش موافقت می‌کردند، پرسشنامه توسط تیم تحقیق در بین آنان توزیع می‌شد. پس از تکمیل فرآیند جمع‌آوری داده‌ها، ۳۷۲ پرسشنامه برای تحلیل مناسب تشخیص داده شدند. دلیل حذف برخی پرسشنامه‌ها، داشتن مقادیر گمشده و امتیازدهی سوالات بصورت متوالی و مشابه بود.

ابزار پژوهش در این تحقیق پرسشنامه‌ای محقق‌ساخته بود که بخش‌های مختلف آن با الهام از سایر مطالعات توسعه داده شد (جدول ۱). برای بررسی روایی و پایایی ابزار تحقیق از روش‌ها و شاخص‌های مختلفی استفاده شد. قبل از انجام پیش‌آزمون، به منظور بررسی روایی محتوایی و ظاهری پرسشنامه، نسخه اولیه آن در اختیار گروهی متشکل از متخصصان دانشگاهی در رشته ترویج و آموزش کشاورزی و منابع طبیعی قرار گرفت. پس از دریافت و بررسی نظرات متخصصان، پرسشنامه مجدداً مورد بازبینی قرار گرفت. در نهایت، نسخه اصلاح شده در بین جامعه هدف توزیع گردید. پیش‌آزمون این مطالعه در بین زنان روستایی شهرستان اشنویه در جنوب استان آذربایجان غربی انجام شد. برای بررسی پایایی از ضرایب آلفای کرونباخ استفاده شد (جدول ۱). پس از انجام پیمایش اصلی، برای تأیید روایی و پایایی از روش‌های تکمیلی دیگری استفاده شد. در این مرحله، از دو شاخص پایایی ترکیبی ((compostire reliability (CR) و پایایی همگون Rho_A برای ارزیابی و بررسی پایایی و نیز دو شاخص روایی همگرا ((convergent validity (CV) و روایی واگرا ((divergent validity (DV)) برای تأیید روایی ابزار پژوهش استفاده شد. روایی همگرا از طریق میانگین واریانس استخراج شده (AVE) و روایی واگرا از طریق معیار فورنل-لارکر یا مجذور ریشه AVE مورد ارزیابی قرار گرفتند. در نهایت، تمامی آیتم‌های پرسشنامه (به جز رفتار واقعی) با استفاده از طیف پنج درجه‌ای لیکرت (۱=کاملاً مخالفم تا ۵=کاملاً موافقم) امتیازدهی شدند. برای سنجش رفتار واقعی از طیف پنج درجه‌ای لیکرت که برحسب‌های از ۱=خیلی کم تا ۵=خیلی زیاد را در بر می‌گرفت استفاده شد.

در مطالعه حاضر داده‌های توصیفی با استفاده از نرم‌افزار SPSS¹⁹ مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. همچنین، به منظور آزمون فرضیه‌ها از مدل‌سازی معادلات ساختاری حداقل مربعات جزئی (SEM-PLS) استفاده شد که به ارزیابی همزمان مدل اندازه‌گیری و مدل ساختاری کمک می‌کند. PLS نسل سوم معادلات ساختاری است که روش خوبی برای کشف روابط بین متغیرهای پنهان اندازه‌گیری شده توسط متغیرهای مشاهده شده است. برای انجام SEM و ارزیابی اینکه آیا چارچوب پژوهش پیشنهاد شده با داده‌ها تناسب بهتری دارد یا خیر از یک رویکرد دو مرحله‌ای استفاده شد. در مرحله اول، نتایج مدل اندازه‌گیری (بیرونی) برای آزمایش پایایی و روایی معیارهای سازه ارائه شد. بعبارت دیگر، مدل اندازه‌گیری میزان سازگاری بین مدل نظری و مدل تجربی تحقیق را مورد آزمون قرار می‌دهد. مرحله دوم، شامل ارزیابی مدل ساختاری (درونی) و ارزیابی همبستگی علی بین متغیرهای نهفته ارائه شده در مدل مفهومی است (Savari et al., 2021).

جدول ۱ - مفاهیم و متغیرهای اندازه‌گیری شده تحقیق

متغیر	شاخص	گویه	ضریب آلفای کرونباخ
رفتار واقعی	BE ₁	من به دیگران توصیه می‌کنم گیاهان مرتعی را از ریشه در نیاورند.	۰/۸۲
	BE ₂	به منظور حفاظت از گیاهان مرتعی، با اعضای جامعه همکاری می‌کنم.	
	BE ₃	من از برداشت گیاهان مرتعی اجتناب می‌کنم.	
	BE ₄	من دانش و تجربیات خودم را در مورد پیامدهای برداشت بی‌رویه گیاهان مرتعی با دیگر زنان به اشتراک می‌گذارم.	
	BE ₅	زمانی که گیاهان مرتعی وارد مرحله بذردهی شدند، دیگر آن را برداشت نمی‌کنم.	
	BE ₆	زمانی که دیگران بصورت نامناسب گیاهان مرتعی را برداشت می‌کنند، به آنها تذکر می‌دهم.	

تحلیل رفتار محیط‌زیست‌گرایانه زنان روستایی در برداشت گیاهان مرتعی: ...

ادامه جدول ۱

متغیر	شاخص	گویه	ضریب آلفای کرونباخ
نیت رفتاری	IN ₁	من مایلیم برای حفاظت از گیاهان مرتعی به دنبال اطلاعات بیشتری باشم.	۰/۷۴
	IN ₂	من قصد دارم در برنامه‌هایی که به منظور حفاظت از مراتع برگزار می‌شود، شرکت کنم.	
	IN ₃	من تلاش خواهم کرد بذر گیاهان مرتعی را در حیاط خانه خودم کشت کنم.	
	IN ₄	من تصمیم گرفتم سال بعد برای چیدن گیاهان مرتعی به مراتع بروم.	
نگرش	AT ₁	من فکر می‌کنم اقدام برای حفظ گیاهان مرتعی ایده خوبی است.	۰/۷۳
	AT ₂	من فکر می‌کنم اقدام برای حفظ گیاهان مرتعی در آینده می‌تواند سود زیادی داشته باشد.	
	AT ₃	من فکر می‌کنم اقدام برای حفظ گیاهان مرتعی یک مسئولیت همگانی است.	
کنترل رفتار در گذشته	PBC ₁	من به راحتی می‌توانم در فعالیت‌های حفاظت از گیاهان مرتعی شرکت کنم.	۰/۸۳
	PBC ₂	اینکه برای حفاظت از گیاهان مرتعی اقدام کنم یا نه، کاملاً به من بستگی دارد.	
	PBC ₃	من منابع، زمان و فرصت‌های لازم را برای حفاظت از گیاهان مرتعی دارم.	
	PBC ₄	اگر بخواهم می‌توانم از برداشت گیاهان مرتعی اجتناب کنم.	
هنجار ذهنی	SN ₁	اکثر افرادی که برای من مهم هستند به من توصیه می‌کنند که بصورت درست گیاهان مرتعی را برداشت کنم.	۰/۷۶
	SN ₁	از من انتظار می‌رود که برداشت گیاهان مرتعی را کاهش دهم.	
	SN ₁	افرادی که برای من مهم هستند میزان برداشت گیاهان مرتعی را به حداقل رسانده‌اند.	
	SN ₁	وقتی در مورد حفاظت از گیاهان مرتعی صحبت می‌کنم، اطرافیانم مرا تأیید می‌کنند.	
هنجار شخصی	PN ₁	زمانی که بیش از حد گیاهان مرتعی را برداشت می‌کنم، احساس گناه می‌کنم.	۰/۷۴
	PN ₂	من معتقدم که یک تعهد اخلاقی در خصوص حفاظت از گیاهان مرتعی دارم.	
	PN ₃	احساس می‌کنم حفاظت از گیاهان مرتعی وظیفه من است.	
	PN ₄	وقتی حین برداشت مواظب ریشه و بذر گیاهان مرتعی هستم که آسیب نبینند، احساس می‌کنم آدم بهتری هستم.	
هوبتی خود	SI ₁	من خودم را فردی می‌دانم که دنبال حفظ گیاهان مرتعی است.	۰/۷۱
	SI ₂	حفاظت از گیاهان مرتعی بخش مهمی از شخصیت من است.	
	SI ₃	من خودم را جزو آن دسته از افرادی می‌دانم که نگران انقراض گونه‌های گیاهی مرتعی هستند.	

منبع: (Haji & Hayati, 2022), (Valizadeh et al., 2021), (Ru et al., 2019), و (Yazdanpanah & Forouzani, 2015)

یافته‌ها و بحث

آمار توصیفی

تجزیه و تحلیل توصیفی داده‌های مربوط به متغیر سن نشان داد که محدوده سنی زنان روستایی بین ۱۵ تا ۶۳ سال و میانگین سنی آنان تقریباً ۳۷ سال بود. اکثریت پاسخگویان (۷۷/۳ درصد) متأهل و مابقی مجرد (۲۲/۷ درصد) بودند. از نظر میزان تحصیلات زنان روستایی، یافته‌ها نشان داد که حدود ۳۵ درصد آنان بی‌سواد یا کم‌سواد بودند. همچنین، اکثریت پاسخ‌دهندگان به طبقه کم‌درآمد تعلق داشتند (۵۷ درصد). طبق نتایج، میانگین اندازه خانوار زنان روستایی ۴/۷ بود. لازم به ذکر است که ۸۳ درصد از زنان حداقل سالی یک بار گیاهان مرتعی را برداشت می‌کنند. همچنین، ۳۳ درصد از زنان در هیچ کلاس آموزشی-ترویجی در زمینه گیاهان مرتعی شرکت نکرده بودند.

طبقه‌بندی رفتارهای حفاظت از گیاهان مرتعی در بین زنان روستایی

به منظور دستیابی به توصیف کیفی متغیرها در الگوی توسعه یافته TPB و طبقه‌بندی زنان روستایی از نظر رفتار محیط‌زیستی در برداشت گیاهان مرتعی، از روش فاصله انحراف استاندارد از میانگین (ISDM) استفاده شد (جدول ۲). با توجه به نتایج به‌دست‌آمده، زنان روستایی مورد مطالعه در برداشت گیاهان مرتعی رفتار محیط‌زیستی قابل توجهی از خود نشان ندادند. بر این اساس، تنها ۲۱/۲ درصد از پاسخگویان رفتار محیط‌زیستی بالایی داشتند؛ در حالی که بیش از نیمی از پاسخگویان (۴۵/۷ درصد) رفتارهای محیط‌زیستی متوسطی را از خود نشان دادند. همچنین، دو متغیر نیت رفتاری نسبت به بهره‌برداری از گیاهان مرتعی و نگرش نسبت به بهره‌برداری از گیاهان مرتعی، در رتبه بالاتری نسبت به سایر متغیرها قرار داشتند. علاوه بر دو متغیر اضافه شده به مدل TPB، شامل خودپنداره نسبت به بهره‌برداری از گیاهان مرتعی و هنجار شخصی نسبت به بهره‌برداری از گیاهان مرتعی در حد متوسط بودند (جدول ۲).

جدول ۲- دسته‌بندی وضعیت متغیرهای الگوی پیشنهادی در بین پاسخگویان

متغیر	میانگین	انحراف معیار	مد	ISDM		
				کم	متوسط	زیاد
				فراوانی درصد	فراوانی درصد	فراوانی درصد
رفتار	۳/۴۶	۰/۷۰	متوسط	۱۲۳	۳۳/۱	۷۹
نیت	۳/۳۱	۰/۸۴	زیاد	۱۲۹	۳۴/۷	۱۵۳
نگرش	۳/۴۷	۰/۸۲	زیاد	۱۰۳	۲۷/۷	۱۳۹
کنترل رفتار درک‌شده	۳/۲۷	۰/۸۸	متوسط	۷۴	۱۹/۹	۱۳۵
هنجار ذهنی	۳/۳۵	۰/۸۵	متوسط	۹۹	۲۶/۶	۱۱۶
خودپنداره	۳/۳۲	۰/۷۴	متوسط	۱۰۱	۲۷/۲	۹۵
هنجار شخصی	۳/۳۱	۰/۶۲	متوسط	۸۲	۲۲/۰	۱۱۷

الگوی اندازه‌گیری

تحلیل عاملی تأییدی (Confirmatory Factor Analysis (CFA)) برای تشخیص پایایی و روایی الگوی اندازه‌گیری به کار گرفته شد. پایایی مرکب (CR) و پایایی همگون Rho_A برای بررسی سازگاری درونی گویه‌ها در هر سازه استفاده شد. نتایج گزارش شده در جدول ۳ نشان می‌دهد که تمام سازه‌های مدل پیشنهادی، پایایی ترکیبی و پایایی همگون Rho_A بالاتر از حداقل مقدار توصیه شده ($CR \geq 0/70, Rho_A \geq 0/70$) داشتند. البته سازه خودپنداره پایایی همگون Rho_A کمتر از حد آستانه را به خود اختصاص داد ($Rho_A \geq 0/63$) (Hair et al., 2010). از این رو، بطور کلی می‌توان بیان کرد که پایایی سازه‌ها تأیید شد. علاوه بر این، در این پژوهش، روایی همگرا و اعتبار تمایز داده‌های جمع‌آوری شده نیز مورد آزمون قرار گرفتند. روایی همگرا با استفاده از بار عاملی استاندارد شده (λ) و میانگین واریانس استخراج شده (AVE) سازه‌ها ارزیابی شد (Ru et al., 2019). بارهای عاملی برای همه شاخص‌های انتخاب شده در بازه ۰/۶۵ تا ۰/۸۴ قرار داشتند و در سطح $P < 0.01$ معنی‌دار بود. بنابراین، می‌توان گفت که همه مقادیر گزارش شده برای این شاخص، بالاتر از آستانه توصیه شده ۰/۵ بودند (Savari et al., 2022). همچنین، مقادیر AVE از ۰/۵۴ تا ۰/۶۴ متغیر بودند که همه‌ی آنها بالاتر از مقدار کرانه‌ای پیشنهادی ($AVE \geq 0/50$) بود. بنابراین، آیت‌های پرسشنامه، ویژگی‌های در نظر گرفته شده را به دقت ارزیابی کردند. روایی تشخیصی به درجه‌ای اشاره دارد که دو یا چند سازه نباید با یکدیگر مرتبط باشند (Ru et al., 2019). به عبارتی، روایی تشخیصی تأیید شده در مطالعه حاضر، حاکی از اندازه‌گیری قابل تشخیص آیت‌های یک سازه از سایر سازه‌ها بود. بر اساس نتایج جدول ۳، ریشه AVE به طور کلی برای متغیرهای تحقیق ($> 0/73$) \sqrt{AVE} بیشتر از همبستگی بین آنها بود ($r > 0/29$) ($r > 0/65$) (Savari et al., 2022). از این رو، نتایج روایی تشخیصی، از سازه‌های مدل پیشنهادی حمایت می‌کند. همچنین برای تأیید کیفیت مدل پیشنهادی تحقیق، از بررسی میزان هم‌خطی میان متغیرها و آیت‌ها استفاده شد. شاخص تورم واریانس (VIF) برای همه آیت‌ها و متغیرها بین ۱/۲۷ و ۱/۸۳ بود. با توجه به اینکه همه این مقادیر بین آستانه توصیه شده ($5-0/2$) بودند (Hair et al., 2010)، بنابراین، هم‌خطی بین متغیر (سازه‌های اندازه‌گیری و

تحلیل رفتار محیط‌زیست گرایانه زنان روستایی در برداشت گیاهان مرتعی: ...

شاخص‌ها مشاهده نشد. بطور کلی، نتایج جدول ۳ نشان می‌دهد که مدل اندازه‌گیری از نظر پایایی سازه، روایی همگرا و روایی تشخیصی عملکرد خوبی داشته است.

جدول ۳ - آماره‌های مدل اندازه‌گیری

ردیف	متغیر	روایی تشخیصی (معیار فورنل-لارکر)						
		۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷
۱	رفتار	۰/۷۵۳ ^a						
۲	بیت	۰/۶۰۰*	۰/۷۷۵ ^a					
۳	نگرش	۰/۵۷۸*	۰/۶۵۶*	۰/۷۷۷ ^a				
۴	کنترل رفتار در گذشته	۰/۵۹۴*	۰/۵۸۶*	۰/۵۷۲*	۰/۸۰۰ ^a			
۵	هنگار شخصی	۰/۳۳۳*	۰/۴۹۵*	۰/۳۴۳*	۰/۴۰۱*	۰/۷۵۱ ^a		
۶	خود هویتی	۰/۳۴۹*	۰/۵۶۰*	۰/۴۹۸*	۰/۲۹۲*	۰/۲۹۸*	۰/۷۳۸ ^a	
۷	هنگار ذهنی	۰/۳۳۸*	۰/۵۵۳*	۰/۴۳۲*	۰/۲۹۷*	۰/۳۳۵*	۰/۶۲۵*	۰/۷۶۸ ^a

^a The square roots of AVE.

*Correlation between constructs.

الگوی ساختاری

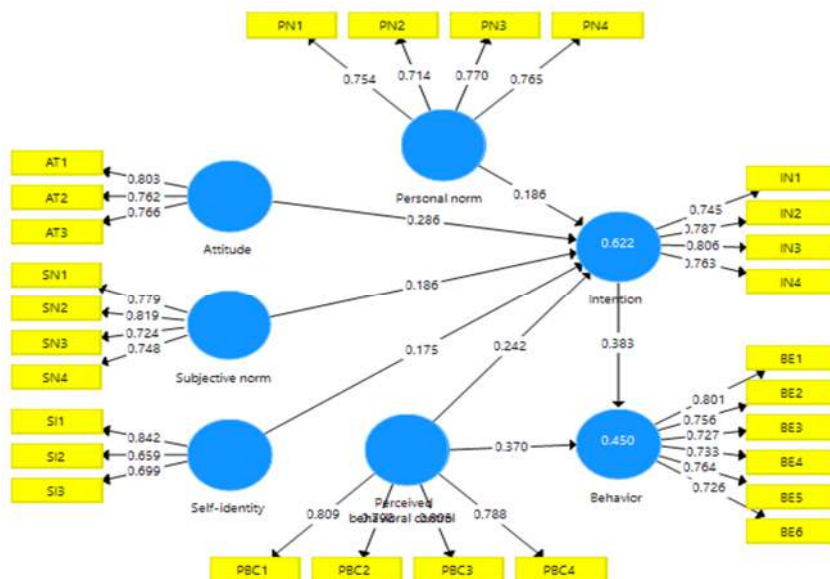
برای تحلیل روابط بین متغیرهای پنهان و آزمون فرضیه‌های الگوی پیشنهادی، از روش ارزیابی الگوی ساختاری استفاده شد. خلاصه نتایج ارزیابی الگوی ساختاری در نگاره‌های ۲ و ۳ ارائه شده است. لازم به ذکر است که پس از بررسی برازش مدل اندازه‌گیری و قبل از آزمون فرضیه‌های تحقیق، شاخص‌های برازش مدل ساختاری باید توسط شاخص‌های برازش مورد بررسی قرار گیرند. بنابراین، برای بررسی برازش مدل ساختاری تحقیق از شاخص‌های نیکویی برازش استفاده شده است. اگرچه شاخص NFI برازش خوبی را نشان نمی‌دهد، نتایج بر اساس سایر شاخص‌های اندازه‌گیری برازش رضایت‌بخش مدل را تأیید می‌کند (جدول ۴).

جدول ۴ - شاخص‌های نیکویی برازش مدل

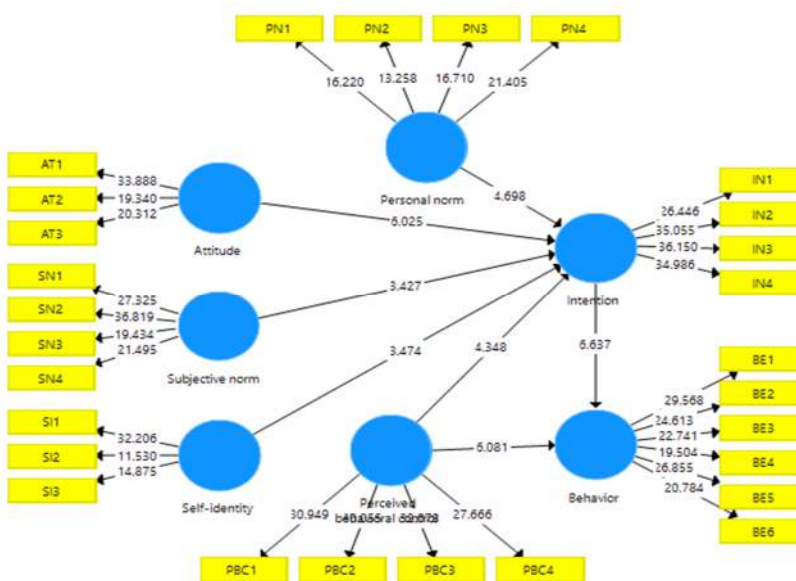
شاخص‌ها	SRMR	NFI	Chi-square/df	d_ ULS	d_ G
حد مجاز	< ۰/۰۸	> ۰/۹۰	< ۵/۰	p > ۰/۰۵	p > ۰/۰۵
پارامترهای برآورد شده	۰/۰۷۲	۰/۷۰	۳/۹	۲/۱۰۹	۰/۶۲۰

Standardized root mean square residual (SRMR), Normal fit index (NFI), Geodesic distance (d_ G), Squared Euclidean distance (d_ ULS), Chi-square=1349.065, df=343

همانطور که ذکر شد، فرضیه‌ها در الگوی مفهومی مطالعه با تحلیل مسیر مورد آزمون قرار گرفتند. مدل ساختاری تحقیق به همراه مقادیر t و بارهای عاملی در نگاره‌های ۲ و ۳ نمایش داده شده است.

نگاره ۲- الگوی ساختاری پژوهش در حالت بارهای عاملی و ضرایب مسیر استاندارد شده

نگاره ۳- الگوی ساختاری پژوهش با مقادیر t برای تخمین‌های مدل

آزمون فرضیه‌های پژوهش

این بخش نتایج را در زمینه‌ی تأثیر نهایی متغیرها بر رفتارهای حفاظتی زنان روستایی در برداشت گیاهان مرتعی ارائه می‌دهد (جدول ۵). فرضیه‌ها با تکنیک bootstrapping مورد آزمون قرار گرفتند. بر اساس نتایج، تمام فرضیه‌های تحقیق مورد تأیید قرار گرفتند. برای ارزیابی قدرت پیش‌بینی مدل پیشنهادی، یکی از شاخص‌ها، آزمون واریانس تبیین شده (R^2) متغیرهای نهفته درون‌زا

تحلیل رفتار محیط‌زیست‌گرایانه زنان روستایی در برداشت گیاهان مرتعی: ...

است که میزان واریانس متغیرها را نشان می‌دهد. با توجه به مقادیر R^2 مشخص شد که متغیرهای پژوهش به ترتیب توانستند ۶۲ درصد و ۴۵ درصد از واریانس نیت رفتار حفاظتی زنان در بهره‌برداری از مراتع و نیت نسبت به حفظ گیاهان مرتعی را پیش‌بینی کنند (نگاره ۲). همچنین، با توجه به نتایج به‌دست‌آمده، همه مسیرهای پیش‌بینی‌شده در مدل پیشنهادی معنی‌دار بودند، زیرا مقادیر t همه سازه (متغیر) ها بیشتر از $1/96 <$ بود که نشان‌دهنده برازش خوب توسعه مدل TPB طراحی‌شده برای رفتار محیط‌زیستی زنان روستایی در برداشت گیاهان مرتعی است. جدول ۵ خلاصه‌ای از نتایج مدل ساختاری و آزمون فرضیه‌های تحقیق را ارائه می‌دهد.

جدول ۵- نتایج آزمون فرضیه‌ها و ارزیابی روابط در مدل ساختاری

فرضیه	رابطه	ضرایب مسیر (β)	t-value	p-value	R^2	نتایج
H1	نیت ← رفتار	۰/۳۸۳	۶/۶۳۷	۰/۰۰۱	۰/۴۵۰	تأیید
H2	کنترل رفتار درک‌شده ← رفتار	۰/۳۷۰	۶/۰۸۱	۰/۰۰۱		تأیید
H3	کنترل رفتار درک شده ← نیت	۰/۲۴۲	۴/۳۴۸	۰/۰۰۱		تأیید
H4	نگرش ← نیت	۰/۲۸۶	۶/۰۲۵	۰/۰۰۱	۰/۶۲۲	تأیید
H5	هنجار ذهنی ← نیت	۰/۱۸۶	۳/۴۲۷	۰/۰۰۱		تأیید
H6	هنجار شخصی ← نیت	۰/۱۸۶	۴/۶۹۸	۰/۰۰۱		تأیید
H7	خود هویتی ← نیت	۰/۱۷۵	۳/۴۷۴	۰/۰۰۱		تأیید

با توجه به نتایج تحلیل مدل ساختاری و با در نظر گرفتن رابطه بین متغیرهای مستقل با متغیر میانجی، مشخص شد که متغیرهای نگرش نسبت به حفظ گیاهان مرتعی، هنجار ذهنی در زمینه‌ی حفظ گیاهان مرتعی، کنترل رفتار درک‌شده در زمینه‌ی حفظ گیاهان مرتعی، هنجار شخصی در مورد حفظ گیاهان مرتعی و خودپنداره در زمینه‌ی حفظ گیاهان مرتعی بصورت مستقیم و معنی‌داری بر نیت رفتاری در زمینه‌ی حفظ گیاهان مرتعی تأثیر دارند. همچنین، این متغیرها به صورت غیرمستقیم بر رفتار محیط‌زیستی زنان روستایی در برداشت گیاهان مرتعی اثرگذار هستند. نتایج نشان داد که نیت رفتاری در زمینه‌ی حفظ گیاهان مرتعی تأثیر معنی‌داری بر رفتار محیط‌زیستی زنان در برداشت گیاهان مرتعی دارد ($t=6/637, p<0/01, \beta=0/383$). این امر از فرضیه اول پشتیبانی می‌کند. این یافته با نتایج گزارش شده در مطالعات نعیمی و همکاران (۱۳۹۷)، رو و همکاران (Ru et al., 2019) و فیلدینگ و همکاران (Fielding et al., 2008) مطابقت دارد. همچنین، مشخص شد که کنترل رفتار درک‌شده در زمینه‌ی حفظ گیاهان مرتعی به طور معنی‌داری بر نیت رفتاری ($t=4/348, p<0/01, \beta=0/242$) و رفتار حفاظتی ($t=6/081, p<0/01$) تأثیر معنی‌داری در برداشت گیاهان مرتعی می‌گذارد، یافته‌ای که از فرضیه‌های دوم و سوم حمایت می‌کند. این یافته با نتایج گزارش شده در مطالعات حاجی و همکاران (۱۴۰۰)، نعیمی و همکاران (۱۳۹۷)، سلیمان (Soliman, 2021) و رو و همکاران (Ru et al., 2019) همخوانی دارد. طبق نتایج تحلیل ساختاری، نگرش نسبت به اتخاذ رفتار حفاظتی بر نیت رفتاری زنان روستایی به طور مثبت و معنی‌داری تأثیر گذار بود ($t=6/025, p<0/01, \beta=0/286$). این امر فرضیه چهارم را در تطابق با نتایج سلیمان (Soliman, 2021)، ونگ و همکاران (Wang et al., 2016) و واترز و همکاران (Wauters et al., 2010) تأیید می‌کند. بر اساس نتایج، هنجار ذهنی در زمینه‌ی حفظ گیاهان مرتعی به طور مثبت و معنی‌داری بر نیت رفتاری زنان روستایی در حفاظت از گیاهان مرتعی تأثیر گذاشت ($t=3/427, p<0/01, \beta=0/186$). این نتیجه از فرضیه پنج پژوهش پشتیبانی می‌کند. یافته‌های مشابهی توسط سی و همکاران (Si et al., 2020)، رو و همکاران (Ru et al., 2019)، ونگ و همکاران (Wang et al., 2016) و گریوز و همکاران (Greaves et al., 2013) گزارش شده است. هنجار شخصی در زمینه‌ی حفظ گیاهان مرتعی متغیر دیگری از مدل پیشنهادی پژوهش بود که نیت رفتاری زنان روستایی نسبت به حفاظت از گیاهان مرتعی را به طور مثبت و معنی‌داری تحت تأثیر قرار داد ($t=4/698, p<0/01, \beta=0/186$) که از فرضیه ششم پشتیبانی می‌کند. نتایج مطالعات رو و همکاران (Ru et al., 2019)،

شی و همکاران (Shi et al., 2017)، ونگ و همکاران (Wang et al., 2016) و یزدان‌پناه و فروزانی (Yazdanpanah & Forouzani, 2015) این فرضیه را تأیید می‌کنند. در نهایت، فرضیه هفتم تحت عنوان تأثیر خودپنداره بر نیت رفتاری زنان روستایی نسبت به حفاظت از گیاهان مرتعی تأیید شد ($p < 0/01$, $t = 3/474$, $\beta = 0/175$). مطالعات یزدان‌پناه و فروزانی (Yazdanpanah & Forouzani, 2015)، ویتمارش و اونیل (Whitmarsh & O'Neill, 2010)، فیلدینگ و همکاران (Fielding et al., 2008) و مانتی و همکاران (Mannetti et al., 2004) یافته‌های مشابهی را ارائه کردند که با آنچه در مطالعه ما یافت شد سازگار است و نشان می‌دهد که خودپنداره سهم مهمی در فعال کردن نیت رفتاری نسبت به حفاظت از گیاهان مرتعی دارد.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

دستیابی به توسعه پایدار و حفظ منابع طبیعی، بویژه در حوزه‌ی مراتع، مستلزم همکاری همه مردم به ویژه زنان است که نیمی از استفاده‌کنندگان از منابع طبیعی را تشکیل می‌دهند. بدلیل ارتباط عمیقی که بین زنان و محیط‌زیست وجود دارد، آنان نقشی کلیدی در بهره‌برداری از منابع مرتعی ایفا می‌کنند (Savari et al., 2022). بنابراین، حامیان محیط‌زیست باید به نقش زنان در حفاظت از محیط‌زیست توجه کنند؛ در غیر این صورت، نیمی از هم پیمانان خود را از دست می‌دهند. هدف این مقاله توسعه TPB برای ارائه درک عمیق‌تر رفتار محیط‌زیستی زنان روستایی در حفاظت از گیاهان مرتعی بود. به طور خاص، مدل اصلاح‌شده شامل سازه‌های اصلی TPB (نگرش نسبت به حفظ گیاهان مرتعی، هنجارهای ذهنی در زمینه‌ی حفظ گیاهان مرتعی، و کنترل رفتاری درک‌شده در زمینه‌ی حفظ گیاهان مرتعی) است و برخی از عوامل کلیدی در حفاظت از منابع طبیعی (مانند هنجار شخصی و خودپنداره) را در بر می‌گیرد. این مطالعه نشان داد که در مقایسه با الگو TPB، توانایی پیش‌بینی الگوی پیشنهادی (پس از افزودن دو سازه هنجار شخصی و خودپنداره) پنج درصد افزایش یافت. این نتایج نشان داد از آنجایی که الگوی پیشنهادی قدرت پیش‌بینی بیشتری برای توضیح رفتار دارد، می‌توان استنباط کرد که این مدل به اندازه کافی، موثر و قابل استفاده برای تحلیل رفتار محیط‌زیستی زنان روستایی است. نتایج این مطالعه می‌تواند مورد توجه طیف‌های مختلف اجتماعی از قبیل سازمان‌های دولتی حفاظت از منابع طبیعی، سازمان‌های مردم نهاد و محلی، عوامل ترویج و آموزش کشاورزی و محققان آتی قرار بگیرد.

نتایج نشان داد که نیت رفتاری پیش‌بینی‌کننده مهمی برای رفتار محیط‌زیستی زنان در برداشت گیاهان مرتعی است. طبق این یافته، مشخص شد که نیت رفتاری مربوط به اقدامات محیط‌زیستی در برداشت گیاهان مرتعی با رفتار واقعی زنان ارتباط نزدیکی دارد و هر چه نیت رفتاری زنان برای حفاظت از گیاهان مرتعی قوی‌تری باشد، احتمال اقدام به اتخاذ آن بیشتر می‌شود (Ateş, 2020). لذا، برای اینکه بتوان رفتار محیط‌زیستی زنان روستایی را تقویت کرد، باید از نیت رفتاری آنان نسبت به برداشت گیاهان مرتعی درک درستی داشت. بر این اساس، پیشنهاد می‌شود سازمان‌های متولی حفاظت از منابع مرتعی از قبیل سازمان حفاظت از محیط زیست و سازمان جهاد کشاورزی استان آذربایجان غربی برنامه‌های آموزشی و روان‌شناختی خود را به گونه‌ای طراحی کنند که به تقویت نیت زنان جهت حفاظت از گیاهان مرتعی کمک کند؛ زیرا در صورت وجود شرایط و انگیزه‌های مساعد، زنان تمایل بیشتری به اتخاذ رفتار محیط‌زیستی خواهند داشت. رسانه‌های عمومی از قبیل رادیو و تلویزیون و شبکه‌های مجازی که توسط زنان روستایی بیشتر مورد استفاده قرار می‌گیرند، می‌توانند بستری بسیار خوبی را برای تقویت تمایلات رفتاری زنان روستایی نسبت به حفاظت از مراتع و گیاهان دارویی فراهم کنند. به عنوان مثال، این پلت فرم‌ها می‌توانند برنامه‌ها یا کلیپ‌های آموزشی را در زمینه‌ی مزایای بهره‌برداری بهینه از گیاهان مرتعی و حتی پیامدهای ناگوار تخریب مراتع در اختیار کاربران زن خود قرار دهند و به این ترتیب باعث افزایش تمایل آنها نسبت به حفاظت از مراتع و گیاهان مرتعی شوند.

همچنین، مشخص شد که کنترل رفتار درک‌شده در زمینه‌ی حفظ گیاهان مرتعی به طور قابل توجهی بر نیت رفتاری و رفتار حفاظتی زنان روستایی در برداشت گیاهان مرتعی تأثیر می‌گذارد. باورهای مربوط به کنترل رفتاری نقش اساسی در نحوه نگاه افراد به موقعیت‌های مختلف، شکل دادن به رفتار و دستیابی به اهداف دارد (Savari et al., 2021). کنترل رفتار درک‌شده توانایی فرد را برای به کارگیری راهبردهای حفاظت از گیاهان مرتعی تعیین می‌کند. به عبارتی، اگر زنان روستایی احساس کنند که قادر به اتخاذ رفتار محیط‌زیستی در برداشت گیاهان مرتعی هستند، به احتمال زیاد رفتار مربوطه را نشان خواهند داد. با توجه به اثربخشی این

تحلیل رفتار محیط‌زیست‌گرایانه زنان روستایی در برداشت گیاهان مرتعی: ...

متغیر در اتخاذ رفتار محیط‌زیستی، توصیه می‌شود سازمان‌های درگیر، این سازه را با افزایش سطح دانش، اطلاعات و مهارت‌های خود برای توانمندسازی زنان روستایی تقویت کنند. برای این منظور، لازم است با برگزاری کارگاه‌ها و دوره‌های آموزشی، روش‌های حفاظت از گیاهان مرتعی به زنان روستایی آموزش داده شود. بر این اساس، طراحی برنامه‌های آموزشی و مداخلات تغییر رفتار باید با هدف توانمند شدن زنان جهت بهبود رفتارهایشان باشد. برای اینکه بتوان با استفاده از کنترل رفتاری درک شده رفتارهای حفاظتی زنان در زمینه حفاظت از گیاهان مرتعی را بهبود بخشید، لازم است زنان به این خودباوری رسیده باشند که رفتارهای فردی آنان می‌توانند کمک شایانی به بهبود وضعیت مراتع بکنند. برای ایجاد چنین خودباوری در زنان روستایی، توصیه می‌شود که در دوره‌های آموزشی بر روی نمایش مصداق‌های بهبود بحران‌های محیط‌زیستی از قبیل کمبود آب با استفاده از تقویت رفتارهای حفاظت از آب تأکید شود. همچنین، در برخی از موارد بکارگیری رفتارهای حفاظتی در زمینه حفاظت از گیاهان مرتعی توسط زنان روستایی نیازمند منابع مالی و سرمایه‌گذاری خارجی است. بر این اساس، پیشنهاد می‌شود که دولت با استفاده از سرمایه‌گذاری در مناطق روستایی معیشت‌های مکملی از قبیل فرش‌بافی، عروس‌فافی و ... را توسعه دهد. این امر می‌تواند باعث کاهش نیاز مالی زنان و در نتیجه کاهش فشار بر مراتع شود.

نتایج نشان داد که نگرش نسبت به حفظ گیاهان مرتعی به طور مثبت و معنی‌داری نیت رفتاری زنان روستایی را نسبت به حفاظت و برداشت درست گیاهان مرتعی پیش‌بینی می‌کند. این نتیجه را می‌توان به این واقعیت نسبت داد که زنان روستایی نگرش مطلوبی نسبت به حفاظت از گیاهان مرتعی دارند. در واقع، این نگرش روند تغییر رفتار زنان را تسهیل می‌کند و آنها را به استفاده از رفتارهای محیط‌زیستی و حفاظتی برمی‌انگیزد (حاجی و همکاران، ۱۴۰۰). نتایج جدول ۲ همچنین نشان داد که مد متغیر نگرش در حد زیاد است. بنابراین، سیاست‌های تغییر رفتاری در این زمینه باید به سمت تقویت نگرش فعلی و ارتقای هر چه بیشتر آن بیان گردد. سیاست‌گذاران باید در نظر داشته باشند که سیاست‌های حفاظتی مراتع در صورتی پایدار خواهد بود که با باورها و نگرش افراد سازگار باشد. بنابراین، آنها باید بیش از پیش بر افزایش آگاهی و تغییر نگرش افراد بویژه زنان روستایی در خصوص پیامدهای نامطلوب انقراض گونه‌های گیاهی و منابع مرتعی تمرکز کنند. ارتقای بیشتر نگرش زنان نسبت به منابع طبیعی بویژه منابع مرتعی از دو جنبه حائز اهمیت است: اول اینکه، منجر به تغییر رفتار درون نسلی جامعه خواهد شد و دوم بدلیل نقش تربیتی زنان در خانواده، اصلاح رفتار نسل‌های آینده را در پی خواهد داشت. بر این اساس، بهره‌گیری از ظرفیت‌های آموزشی عوامل ترویج کشاورزی و منابع طبیعی بصورت فردی و نیز رسانه‌های جمعی، به ویژه رسانه‌های محلی و شبکه‌های اجتماعی که تعداد بیشتری از افراد را پوشش می‌دهد، می‌تواند نقش مؤثری در پیشبرد این مهم ایفا کند. آنها می‌توانند با برجسته کردن نقش منابع مرتعی و اهمیت آن در معیشت خانواده‌های روستایی در جهت تغییر نگرش زنان روستایی گام بردارند.

بر اساس نتایج، هنجار ذهنی به طور مثبت و معنی‌داری بر نیت رفتاری زنان روستایی در حفاظت از گیاهان مرتعی تأثیر گذاشت. انتظارات اجتماعی جزء مهمی از نیت رفتاری هستند (Haji & Hayati, 2022). به عبارتی، افراد مورد اعتماد و مرجع مانند اعضای خانواده، دوستان، و حتی افراد مشهور می‌تواند الهام بخش رفتار شخص باشد (Ru et al., 2019). این یافته مؤید این است که گروه‌های مختلف جامعه از قبیل همسالان، خانواده، دوستان و افراد پیشرو و قابل احترام می‌توانند بر تصمیمات زنان تأثیر گذار باشند. از آنجا که زنان از روحیه جمع‌گرایی بالاتری برخوردارند، ترجیح می‌دهند از افراد مهم پیروی کنند (Savari et al., 2021). بر این اساس، توصیه می‌شود برای تقویت اقدامات محیط‌زیست‌گرایانه زنان روستایی، افراد پیشرو، زنان تحصیل کرده و دارای جایگاه اجتماعی بالاتر شناسایی شود و بر ظرفیت آنها تمرکز گردد. افراد مهم و اقدامات واقعی آنان می‌تواند نقش مهمی در ایجاد انگیزه و ترغیب زنان برای اتخاذ رفتار محیط‌زیستی ایفا کنند. اگر زنان با موقعیت اجتماعی بالا در حفاظت از گیاهان مرتعی پیشقدم شوند، سایر زنان روستایی نیز به اتخاذ این رفتار حفاظتی مصمم‌تر خواهند بود. به عبارتی دیگر، توصیه می‌شود که برای توسعه تمایلات و رفتارهای محیط‌زیستی زنان در برداشت گیاهان مرتعی ابتدا بر روی تغییرات نگرش و کنترل رفتاری درک شده زنان نوآور و پیشرو در جوامع روستایی تمرکز شود. زیرا با تغییر نگرش‌ها و اعتقادات آنها نسبت به مراتع و حفاظت از آنها می‌توان

انتظار داشت که به واسطه فشارهای اجتماعی ناشی یا هنجارهای ذهنی بیشتر زنان جامعه روستایی رفتارها و تمایلات رفتاری مناسبی در زمینه حفاظت از مراتع از خود نشان دهند.

هنجار شخصی متغیر دیگری از مدل پیشنهادی پژوهش بود که نیت رفتاری زنان روستایی نسبت به حفاظت از گیاهان مرتعی را به طور مثبت و معنی‌داری تحت تأثیر قرار داد. در مطالعه حاضر، یافته‌ها توجیه می‌کنند که زنان روستایی تعهدات و احساسات اخلاقی بالای دارند. این تعهدات و احساسات اخلاقی به نوبه‌ی خود نیت رفتاری آنها را افزایش می‌دهد تا به روشی سازگار با محیط‌زیست عمل کنند و رفتار محیط‌زیست‌گرایانه‌تری داشته باشند. تحقیقات نشان می‌دهد که ملاحظات اخلاقی می‌تواند بر انتخاب تصمیمات افراد تأثیر بگذارد (Savari et al., 2021). هنجارهای شخصی (اخلاقی) پایدارتر از نگرش‌ها و نیت هستند (Ru et al., 2019). بنابراین، به منظور شکل‌گیری هنجار اخلاقی در فرد و تداوم و تأثیر آن هنجار برای مدت طولانی، توصیه می‌شود سیاست‌گذارانی که هدفشان حفظ و پایداری مراتع است باید تمرکزشان بر راهبردهایی باشد که منجر به ارتقای اخلاق و نهادینه کردن آن در بین زنان روستایی باشد. برای این منظور می‌توان از کارگزاران میدانی ترویج و آموزش کشاورزی استفاده کرد. برگزاری کلاس‌های آموزشی در زمینه "فرهنگ‌سازی و توجه به حقوق دیگران" و "نیازهای آیندگان" از جمله‌ی مواردی است که باید مورد توجه متولیان حفاظت از مراتع قرار بگیرد. در این زمینه باید به زنان آموخت که برداشت بی رویه و نادرست گیاهان مرتعی می‌تواند منجر به تخریب هر چه بیشتر مراتع می‌شود و این امر هم تجاوز به حقوق دیگر اعضای جامعه و محیط زیست و هم اینکه آیندگان از حقوق خود در زمینه بهره برداری از مراتع محروم می‌کند.

در نهایت، تأثیر خودپنداره بر نیت رفتاری زنان روستایی نسبت به حفاظت از گیاهان مرتعی مورد تأیید قرار گرفت. هویت یک انگیزه قوی برای اتخاذ رفتار محیط‌زیستی است (Whitmarsh & O'Neill, 2010). این یافته نشان می‌دهد که هر چه احساس یک فرد از خود به عنوان یک شخص طرفدار محیط‌زیست قوی‌تر باشد، نیت او برای درگیر شدن در این رفتار بیشتر است. به عبارتی دیگر، نحوه تفکر فرد از خود می‌تواند تأثیر مهمی بر اهداف طرفدار محیط‌زیست داشته باشد (Whitmarsh & O'Neill, 2010). بنابراین، با در نظر گرفتن نقش غیرقابل انکار خودپنداره یا ادراک فرد از خود با رفتار او نسبت به محیط‌زیست، پیشنهاد می‌گردد به منظور تقویت و ارتقای رفتارهای محیط‌زیست‌گرایانه بر تقویت خودپنداره افراد توجه بیشتری شود. با تشویق زنان به اینکه حفاظت از گیاهان مرتعی را بخشی از هویت خود تلقی کنند، ممکن است فرصتی برای تغییر رفتار آنان در برداشت گیاهان مرتعی فراهم آورد. به منظور بهبود و تقویت خودپنداره‌ی زنان به عنوان مصرف‌کنندگان گیاهان مرتعی، گروه‌های مختلف اجتماعی باید برداشت درست و بهینه گونه‌های گیاهی را ترویج کنند تا زنان حفاظت از گیاهان مرتعی را به عنوان یک مسئولیت مدنی و محیط‌زیستی تلقی کنند. برای رسیدن به این هدف نه تنها نقش روشنگری مأموران تغییر سازمان‌های متولی حفاظت از مراتع حائز اهمیت است، بلکه ایجاد کمپین‌های حامی منابع طبیعی و سازمان‌های مردم نهاد و فعالیت زنان در آنها، می‌تواند به تقویت خودپنداره محیط‌زیستی زنان جامعه عمل بپوشاند.

علیرغم اینکه ممکن است یافته‌های مطالعه حاضر کمک درخور توجهی به ادبیات در حوزه رفتارهای محیط‌زیست‌گرایانه می‌کند، اما به دلایل مختلفی دارای محدودیت‌هایی است. اول از همه، این مطالعه محدود به زنان روستایی شهرستان نقده است؛ بنابراین، ممکن است نتوان نتایج را به جمعیت مردان و نیز جوامع دیگر تعمیم داد. بر این اساس، در مطالعات آتی، ممکن است دامنه نمونه‌ها به سایر اقشار جامعه و مناطق جغرافیایی مختلف تعمیم داده شود. علاوه بر این، اگرچه تصور ما این است که پاسخ‌ها صادقانه و کامل هستند، شرکت‌کنندگان ممکن است به دلیل فشارهای مدنی و اخلاقی، تمایلی به انعکاس صددرصدی نظرات واقعی خود نداشته باشند. بنابراین، تحقیقات کیفی می‌تواند درک جامع‌تری را از طریق مصاحبه و مشاهده ارائه دهد. به طور مشابه، با توجه به عوامل مؤثر بر رفتار محیط‌زیستی حفاظت از گیاهان مرتعی، تنها تعداد محدودی از متغیرها در مدل پیشنهادی مورد استفاده قرار گرفت. بنابراین، در مطالعات بعدی می‌توان با استفاده از متغیرها روانشناختی مختلف، از جمله باورها، ارزش‌ها، مسئولیت شخصی، نگرانی محیط‌زیستی و متغیرهای جمعیت‌شناختی شامل تحصیلات، سن، جنسیت، درآمد، این شکاف مفهومی را پر کرد.

منابع

- اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری استان آذربایجان غربی. (۱۳۹۸). منابع طبیعی در رسانه. گزارش سالانه منابع طبیعی و آبخیزداری استان. ارومیه.
- بهروزه، س.، حاجی، ل.، و آقاعباسی، ن. (۱۳۹۸). عوامل مؤثر بر مشارکت زنان روستایی در فعالیت‌های کشاورزی روستاهای شهرستان جیرفت. *تعاون و کشاورزی*، سال هشتم، شماره ۳۲، صص ۳۲-۱.
- حاجی، ل.، مؤمن‌پور، ی.، و کریمی، ح. (۱۴۰۰). تحلیل نیت رفتاری استفاده از سیستم‌های آبیاری خورشیدی در بخش کشاورزی شهرستان نقده: همگرایی مدل‌های TPB و TAM. *مجله علوم ترویج و آموزش کشاورزی ایران*، جلد ۱۷، شماره ۱، صص ۳۷-۵۲. <https://doi.org/10.22034/IAEEJ.2021.275508.1602.37-52>
- رستمی‌هیر، میترا. (۱۳۹۸). تخریب منابع طبیعی با برداشت بی رویه گیاهان دارویی. اولین کنفرانس بین‌المللی و چهارمین کنفرانس ملی صیانت از منابع طبیعی و محیط زیست، اردبیل. <https://civilica.com/doc/961437>
- سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان آذربایجان غربی. (۱۳۹۹). گزارش اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی شهرستان‌های استان آذربایجان غربی؛ به همراه قابلیت‌ها، تنگناها و اقدامات اساسی. ارومیه.
- قاسمی، م.، بادسار، م.، و فلاحتی، ل. (۱۴۰۱). بررسی نقش متغیرهای روانشناختی بر توانمندسازی زنان روستایی در حفاظت از محیط‌زیست. *پژوهش‌های محیط‌زیست*، سال ۱۳، شماره ۲۶، صص ۳۳۵-۳۵۴. [DOR: 20.1001.1.20089597.1401.13.26.19.2](https://doi.org/10.22034/IAEEJ.2021.275508.1602.37-52)
- قنبری، ی.، حجاریان، ا.، انصاری، ر.، و کیانی، ف. (۱۳۹۱). شناسایی عوامل و موانع مشارکت زنان روستایی در فعالیت‌های کشاورزی (مطالعه موردی: شهرستان فریدون شهر). *مجله پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی*، شماره دوم، صص ۷۱-۸۷.
- کریمی، س.، و علی‌توکلی، ف. (۱۴۰۱). بررسی نقش دانش زیست‌محیطی در شکل‌گیری رفتار زیست‌گرایانه زنان تسهیلگر روستایی سازمان جهاد کشاورزی استان قم. *روستا و توسعه*، سال ۲۵، شماره ۹۸، صص ۱۱۱-۱۳۲. <https://doi.org/10.30490/rvt.2021.352099.1279>
- گلچویی دیوا، ش.، و جلالیان، س. ا. (۱۴۰۱). مطالعه رفتار زیست‌محیطی زنان روستای با استفاده از تئوری ارزش-عقیده-هنجار مطالعه موردی: روستای دیوا شهرستان زابل. *پژوهش‌های جغرافیایی انسانی*، دوره ۵۴، شماره ۳، صص ۱۱۵۹-۱۱۴۳. <https://doi.org/10.22059/jhgr.2022.328649.1008360>
- مرکز آمار ایران. (۱۳۹۵). سالنامه آماری، نتایج تفصیلی سرشماری نفوس و مسکن. تهران.
- نعیمی، ا.، رضائی، ر. ا.، و موسی‌پور، ک. (۱۳۹۷). تحلیل سازه‌های محیط‌زیستی تأثیرگذار بر رفتار حفاظت از محیط‌زیست روستاییان شهرستان باغملک استان خوزستان. *مجله علوم ترویج و آموزش کشاورزی ایران*، جلد ۱۴، شماره ۱، صص ۲۲-۱.
- نودهی، ن.، سپهری، ع.، و مختارپور، م. (۱۴۰۰). بررسی تأثیر شدت‌های مختلف بر نرخ زادآوری گونه *Salicornia herbacea* L (مطالعه موردی: تالاب گمیشان، گرگان). *نشریه علمی مرتع*، سال پانزدهم، شماره اول، صص ۱۴۶-۱۵۵. [DOR: 20.1001.1.20080891.1400.15.1.12.7](https://doi.org/10.22034/IAEEJ.2021.275508.1602.37-52)
- ولی‌زاده، ن.، حاجی، ل.، و خان‌نژاد، س. (۱۴۰۰). واکاوای رانه‌های پذیرش پهنادهای کشاورزی در زارعت گندم. *مجله علوم ترویج و آموزش کشاورزی ایران*، جلد ۱۷، شماره ۲، صص ۲۵۱-۲۶۳. [DOR: 20.1001.1.20081758.1400.17.2.16.4.263-251](https://doi.org/10.22034/IAEEJ.2021.275508.1602.37-52)

- Abadi, B., Azizi-Khalkheili, T., & Morshedloo, M. R. (2021). Farmers' behavioral intention to cultivate medicinal and aromatic plants in farmlands: solutions for the conservation of rangelands. *Rangeland Ecology & Management*, 75, 141-151. <https://doi.org/10.1016/j.rama.2020.12.007>
- Ateş, H. (2020). Merging theory of planned behavior and value identity personal norm model to explain pro-environmental behaviors. *Sustainable Production and Consumption*, 24, 169-180. <https://doi.org/10.1016/j.spc.2020.07.006>

- Azimi, M., Haghdadi, M., Riyazinia, V., & Molnár, Z. (2020). Expert understandings on rangeland ecosystem services and their sustainable management (Atrak River Basin, NE Iran). *Environmental Resources Research*, 8(2), 109-120.
- Borges, J. A. R., Lansink, A. G. O., Ribeiro, C. M., & Lutke, V. (2014). Understanding farmers' intention to adopt improved natural grassland using the theory of planned behavior. *Livestock Science*, 169, 163-174. <https://doi.org/10.1016/j.livsci.2014.09.014>
- Brunson, M. (2014). Unwanted no more: land use, ecosystem services, and opportunities for resilience in human-influenced shrublands. *Rangelands*, 36(2), 5-11. <https://doi.org/10.2111/RANGELANDS-D-13-00064.1>
- Cai, S., Long, X., Li, L., Liang, H., Wang, Q., & Ding, X. (2019). Determinants of intention and behavior of low carbon commuting through bicycle-sharing in China. *Journal of cleaner production*, 212, 602-609. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2018.12.072>
- Christensen, P. N., Rothgerber, H., Wood, W., & Matz, D. C. (2004). Social norms and identity relevance: A motivational approach to normative behavior. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 30(10), 1295-1309. <https://doi.org/10.1177/0146167204264480>
- Clark, W. A., Finley, J. C., (2007). Determinants of water conservation intention in Blagoevgrad, Bulgaria. *Journal of Social Sciences Natural Resources*, 20 (7), 613-627. <https://doi.org/10.1080/08941920701216552>
- Ding, Z., Jiang, X., Liu, Z., Long, R., Xu, Z., & Cao, Q. (2018). Factors affecting low-carbon consumption behavior of urban residents: A comprehensive review. *Resources, Conservation and Recycling*, 132, 3-15. <https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2018.01.013>
- Fielding, K. S., McDonald, R., & Louis, W. R. (2008). Theory of planned behaviour, identity and intentions to engage in environmental activism. *Journal of environmental psychology*, 28(4), 318-326. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2008.03.003>
- Fishbein, M., & Ajzen, I. (2011). *Predicting and changing behavior: The reasoned action approach*. Taylor & Francis.
- Greaves, M., Zibarras, L. D., & Stride, C. (2013). Using the theory of planned behavior to explore environmental behavioral intentions in the workplace. *Journal of Environmental Psychology*, 34, 109-120. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2013.02.003>
- Hair, J.F., Black, W.C., Babin, B.J., Anderson, R.E. (2010). *Multivariate Data Analysis, 7th ed*. Prentice Hall, Upper Saddle River, New Jersey.
- Haji, L., & Hayati, D. (2022). Analysis of internal processes of conflict behavior among Iranian rangeland exploiters: Application of environmental psychology. *Frontiers in Psychology*, 13, 957760. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.957760>
- Haji, L., & Hayati, D. (2023). Causes of Conflict in Rangelands Exploitation: Evidence from Iran. *Journal of Agricultural Science and Technology*, 25(4): 785-801.
- Haji, L., Hayati, D., Rezaei-Moghaddam, K., & Ghanbarian, G. A. (2023). Toward Co-management of Iran's Rangelands: Combining Stakeholder Analysis and Social Networks Analysis. *Global Ecology and Conservation*, e02572. <https://doi.org/10.1016/j.gecco.2023.e02572>
- Haji, L., Valizadeh, N., & Hayati, D. (2020a). The role of local communities in sustainable land and forest management. In *Spatial Modeling in Forest Resources Management: Rural Livelihood and Sustainable Development* (pp. 473-503). Cham: Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-56542-8_20
- Haji, L., Valizadeh, N., Rezaei-Moghaddam, K., and Hayati, D. (2020b). Analyzing Iranian farmers' behavioral intention towards acceptance of drip irrigation using extended technology acceptance model. *Journal of Agricultural Science and Technology*, 22(5), 1177-1190.
- Han, H. (2021). Consumer behavior and environmental sustainability in tourism and hospitality: A review of theories, concepts, and latest research. *Journal of Sustainable Tourism*, 29(7), 1021-1042. <https://doi.org/10.1080/09669582.2021.1903019>
- Karimi, S. (2019). Pro-environmental behaviours among agricultural students: An examination of the value-belief-norm theory. *Karimi, S.(2019). Pro-Environmental Behaviours among Agricultural Students: An*

- Examination of the Value-Belief-Norm Theory. Journal of Agricultural Science and Technology*, 21(2), 249-263. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3398141>
- Kepe, T. (2008). Beyond the numbers: understanding the value of vegetation to rural livelihoods in Africa. *Geoforum*, 39(2), 958-968. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2007.10.004>
- Krejcie, R. V., & Morgan, D. W. (1970). Determining sample size for research activities. *Educational and psychological measurement*, 30(3), 607-610. <https://doi.org/10.1177/001316447003000308>
- Kumar, A. (2019). Exploring young adults'e-waste recycling behaviour using an extended theory of planned behaviour model: A cross-cultural study. *Resources, Conservation and Recycling*, 141, 378-389. <https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2018.10.013>
- Mannetti, L., Pierro, A., & Livi, S. (2004). Recycling: Planned and self-expressive behaviour. *Journal of environmental psychology*, 24(2), 227-236. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2004.01.002>
- Mullan, B., Wong, C., & Kothe, E. (2013). Predicting adolescent breakfast consumption in the UK and Australia using an extended theory of planned behaviour. *Appetite*, 62, 127-132. <https://doi.org/10.1016/j.appet.2012.11.021>
- Pourghasem, F., Alibaygi, A. H., & Papzan, A. (2020). Rural Women's Environmental Literacy in Kermanshah Province: An Extension Perspective. *Journal of Agricultural Science and Technology*, 22(4), 919-934.
- Reid, R. S., Fernández-Giménez, M. E., & Galvin, K. A. (2014). Dynamics and resilience of rangelands and pastoral peoples around the globe. *Annual Review of Environment and Resources*, 39, 217-242. <https://doi.org/10.1146/annurev-environ-020713-163329>
- Ru, X., Qin, H., & Wang, S. (2019). Young people's behaviour intentions towards reducing PM2. 5 in China: Extending the theory of planned behaviour. *Resources, Conservation and Recycling*, 141, 99-108. <https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2018.10.019>
- Sankey, T. T., Leonard, J. M., & Moore, M. M. (2019). Unmanned aerial vehicle- Based rangeland monitoring: examining a century of vegetation changes. *Rangeland Ecology & Management*, 72(5), 858-863. <https://doi.org/10.1016/j.rama.2019.04.002>
- Savari, M., Eskandari Damaneh, H., & Damaneh, H. E. (2021). Factors influencing farmers' management behaviors toward coping with drought: evidence from Iran. *Journal of Environmental Planning and Management*, 64(11), 2021-2046. <https://doi.org/10.1080/09640568.2020.1855128>
- Savari, M., Naghibeiranvand, F., & Asadi, Z. (2022). Modeling environmentally responsible behaviors among rural women in the forested regions in Iran. *Global Ecology and Conservation*, 35, e02102. <https://doi.org/10.1016/j.gecco.2022.e02102>
- Sawitri, D. R., Hadiyanto, H., & Hadi, S. P. (2015). Pro-environmental behavior from a socialcognitive theory perspective. *Procedia Environmental Sciences*, 23, 27-33. <https://doi.org/10.1016/j.proenv.2015.01.005>
- Shi, H., Fan, J., & Zhao, D. (2017). Predicting household PM2. 5-reduction behavior in Chinese urban areas: An integrative model of Theory of Planned Behavior and Norm Activation Theory. *Journal of Cleaner Production*, 145, 64-73. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2016.12.169>
- Si, H., Shi, J. G., Tang, D., Wu, G., & Lan, J. (2020). Understanding intention and behavior toward sustainable usage of bike sharing by extending the theory of planned behavior. *Resources, Conservation and Recycling*, 152, 104513. <https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2019.104513>
- Soliman, M. (2021). Extending the theory of planned behavior to predict tourism destination revisit intention. *International Journal of Hospitality & Tourism Administration*, 22(5), 524-549. <https://doi.org/10.1080/15256480.2019.1692755>
- Stryker, S., & Burke, P. J. (2000). The past, present, and future of an identity theory. *Social psychology quarterly*, 284-297. <https://doi.org/10.2307/2695870>
- Valizadeh, N., Esfandiyari Bayat, S., Bijani, M., Hayati, D., Viira, A. H., Tanaskovik, V., Kurban, A., & Azadi, H. (2021). Understanding farmers' intention towards the management and conservation of wetlands. *Land*, 10(8), 860. <https://doi.org/10.3390/land10080860>

- Wang, S., Fan, J., Zhao, D., Yang, S., & Fu, Y. (2016). Predicting consumers' intention to adopt hybrid electric vehicles: using an extended version of the theory of planned behavior model. *Transportation*, 43, 123-143. <https://doi.org/10.1007/s11116-014-9567-9>
- Wang, Z., Zhang, B., Yin, J., & Zhang, Y. (2011). Determinants and policy implications for household electricity-saving behaviour: Evidence from Beijing, China. *Energy Policy*, 39(6), 3550-3557. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2011.03.055>
- Wauters, E., Bielders, Ch., Poesen, J., Govers, G., & Mathijs, E. (2010). Adoption of soil conservation practices in Belgium: An examination of the theory of planned behavior in the agri-environmental domain. *Journal of Land Use Policy*, 27, 86-94. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2009.02.009>
- Whitmarsh, L., & O'Neill, S. (2010). Green identity, green living? The role of pro-environmental self-identity in determining consistency across diverse pro-environmental behaviours. *Journal of environmental psychology*, 30(3), 305-314. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2010.01.003>
- Yazdanpanah, M., & Forouzani, M. (2015). Application of the Theory of Planned Behaviour to predict Iranian students' intention to purchase organic food. *Journal of Cleaner Production*, 107, 342-352. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2015.02.071>
- Yazdanpanah, M., Komendantova, N., & Ardestani, R. S. (2015). Governance of energy transition in Iran: Investigating public acceptance and willingness to use renewable energy sources through socio-psychological model. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 45, 565-573. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2015.02.002>

Article Type: Research Article

DOI: 10.22.34/iaeej.2023.412336.1750

Analyzing the Pro-environmental Behavior of Rural Women in Harvesting Rangeland Plants: Insights for Behavioral Changes

L. Haji^{1*}, and N. Valizadeh²

(Received: Apr. 04. 2023; Accepted: Jul. 19. 2023)

Abstract

The over-harvesting of rangeland plants for various purposes has led to growing concerns about the extinction of plant species. Therefore, present study highlights the need to change mental patterns regarding the type and method of harvesting rangeland plants. The present study aimed at psychological analysis of rural women's environmental behavior in harvesting rangeland plants using the extended Theory of Planned Behavior (TPB). This study is a descriptive-correlational study. The statistical population of the research was rural women of Naghadeh County (17756 people), of which 384 cases were selected as a sample using stratified random sampling method with proportional assignment. The estimation of the sample size was done using the Karjesi and Morgan table. The research model was tested with 372 rural women of Naghadeh County. A structured and researcher-made questionnaire was used to collect data, and its validity and reliability ($\alpha= 0.71-0.83$) were verified using diverse indices. Smart-PLS₃ software was employed to test the research hypotheses. The research findings showed that the effect of five variables attitude, subjective norm, perceived behavioral control, personal norm, and self-identity on intention was statistically significant. Moreover, based on the results of structural equation modeling, the intention significantly mediates the relationship between dependent and independent variables. Furthermore, the independent variables were able to explain 64% and 45% of the variance of rural women's behavioral intention and environmental behavior in harvesting rangeland plants, respectively. From a practical perspective, the current research provides invaluable insights for using the variables attitude, subjective norm, perceived behavioral control, personal norm, and self-identity in policy-making and decision-making, which can encourage rural women to adopt environmental behavior in rangelands.

Keywords: Rangeland conservation, Rangeland plants, Environmental psychology, Rural women, Naghadeh county.

¹ Former Ph.D. Student, Department of Agricultural Extension and Education, School of Agriculture, Shiraz University, Shiraz, Iran.

² Assistant Professor, Department of Agricultural Extension and Education, School of Agriculture, Shiraz University, Shiraz, Iran.

* Corresponding Author, Email: Latifhaji90@gmail.com

